

- Joan Veny: *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català* [= *PALDC*], volum 9. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2023. 362 pàgs. ISBN 978-84-9965-698-4.

El primer volum del *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català* (*PALDC*) de Joan Veny aparegué el 2007; ara en ressenyem el volum novè i últim. El nom de «petit» ve del fet que la informació dialectal s'extreu del «gran» *Atlas Lingüístic del Domini Català* (*ALDC*, 2001–2018, Joan Veny i Lúdia Pons, 9 volums), on es recull, cartografiada amb notació fonètica, la informació obtinguda amb les enquestes d'aquell vast i fèrtil projecte iniciat cap al 1964 i que ja s'ha completat. Al *PALDC* la informació cartogràfica no es projecta a les localitats precises on es va fer l'enquesta sinó a l'espai geogràfic que representen, s'hi mapifica la tipologia de les respostes i es donen visualment, amb colors, les diferències geolingüístiques. La cartografia doncs és interpretativa. Cada mapa, i al mateix full, va acompanyat d'un comentari molt complet, per bé que redactat de manera concisa, sobre l'origen i evolució de cada cas, amb explicació i discussió de les variants particulars, i al final es fa la valoració que mereixen les respostes des del punt de vista normatiu.

L'*ALDC* és un retrat de la parla popular de la gent gran, especialment la del medi rural, de la segona meitat del segle XX, fruit en essència de la metodologia de la geolingüística que va néixer amb Gillieron a principis del segle XX amb l'*Atlas Linguistique de la France* (*ALF*), al qual seguiren com és ben conegut molts d'altres, en particular a Europa. La gran novetat en la cartografia lingüística ha estat en els darrers decennis la incorporació de comentaris interpretatius, com és el cas del *PALDC*.

Al número 30 de *ZfK* va aparèixer, signat per Javier Caro Reina, una ressenya del volum 5 del *PALDC*. Ens hi remetem per a la descripció de l'estructura interna dels comentaris. El darrer volum, aquest que ens ocupa, és fill del també novè i darrer volum de l'*ALDC*, que recull el material relacionat amb els apartats del qüestionari números 19 i 20, els etiquetats com a morfologia verbal, sintaxi i fonosintaxi. Recordem que l'organització de les enquestes per als atlas lingüístics es basa en camps semàntics i el principal interès de la dialectologia ha estat la fonètica i l'onomasiologia, per això

la gramàtica i la sintaxi apareixen al final i de fet per completar qüestions fonètiques com les assimilacions.

El volum 9 del *PALDC* conté 250 mapes lingüístics a partir dels 200 mapes i de les llistes de material no cartografiat de l'atles gran. Els aspectes fonètics són atesos en 27 mapes; els morfològics en 147 (la majoria morfologia verbal, 4 s'ocupen de morfologia dels pronoms àtons i 5 dels participis). Segueix un capítol dedicat a la sintaxi (potser podríem dir-ne micro-sintaxi ja que es tracta d'expressions breus com «n'hi ha», «no en queden» o la concordança nominal del participi). La fonosintaxi s'hi comenta en 30 casos, entre els quals una bona colla es dedica a les sonoritzacions de sons finals de mot com en *els homes*. El volum es tanca amb 17 mapes amb estudis lèxics, de mots simples però també d'expressions («tant de bo», «quant és?»). L'obra està pensada per a la consulta i per això els índexs són imprescindibles (tots els volums tenen el seu, amb una bibliografia i un llistat explicatiu dels termes lingüístics).

Els comentaris tenen la virtut de concentrar una important i complexa informació en una redacció clara i precisa. Joan Veny explicita en la Introducció al volum 1, p. 8: «El meu propòsit és de presentar el *PALDC* com un atlas amb mapes de síntesi, enriquit amb comentaris lingüístics, sense aprofundiments d'alta filologia, però bastit sobre una base de rigor científic, de consulta còmoda, destinat a universitaris, alumnes de batxillerat i dilectants de la llengua.» Cal remarcar que no hi ha renúncia en cap moment a l'exigència que mereix la ciència lingüística, i que no s'eviten els temes complexos, com tampoc s'amaguen els dubtes o incerteses que presenta una explicació determinada. És una obra de divulgació, sí, però té un nivell alt i, el que pot ser més interessant, no només hi ha divulgació sinó una important aportació de visions noves, cosa per la qual la recerca l'ha de tenir en compte ineluctablement.

Veny dona una visió molt completa dels temes i quan manca informació en el seu atlas acudeix a obres d'altri. Només per citar-ne algunes: s'aprofita de Gabriel Bibiloni (2016, *El català a Mallorca. La fonètica*) al comentari 1365 (p. 31) pel que fa a la pronúncia [bów] per «beu» (v. *beure*, present d'indicatiu, persona 3); o de Pérez Saldanya (1998, *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*) a la p. 76 al comentari sobre *vaig cantar* (passat, persona 1). Per al cas de la preposició després de *molts* com a quantificador: «segons les nostres enquestes no apareix a l'àrea valenciana [i] cal dir que és viu en aquest dialecte, com ens indica Josep Martines («força de diners», Marina Baixa)» (p. 217). Aquest mateix col·lega també apareix amb una

informació personal: «En valencià, segons em comunica Josep Martines, encara es poden sentir construccions com ara *poc ha* ‘fa poc’» (p. 220).

Tampoc no manquen les referències a obres de corpus comentats de textos dialectals històrics com la sèrie *Scripta*, dirigida també per Joan Veny (2009–2021, sis volums editats, IEC). Un exemple: a la p. 182 s’esmenta *Scripta mallorquina*, on es recull que la forma antiga és *son* ‘sóc’ (v. *ésser*, present d’indicatiu, persona 1) i que *som* es troba a partir del s. XVI, fet que prova que aquest *som* dels parlars baleàrics i del nord-est continental no ve directament de l’etim llatí SUM sinó que ha de ser un posterior fet fonosintàctic a partir del *son* medieval. El mateix argument del seguiment de l’evolució històrica de les formes, diu Veny, fa rebutjar la idea de Francesc de B. Moll sobre l’origen del dialectal *soms* (present d’indicatiu, persona 4): no és continuador directe del ll. SUMUS sinó d’una gramaticalització que ha afegit la *-s* en època moderna com a indicador de plural (p. 185). Contràriament i amb les proves de *Scripta rossellonesa* (2021) *fus* ‘fos’ (participi del v. *fondre*) «hem de pensar que és continuïtat de la forma clàssica i no tancament [d’època moderna] de la *o* de *fos* (el particular pas de la *o* tancada a *u* del rossellonès), i com a argument complementari hi acompanya el topònim del Pallars Coma de [Neus] Fuses (p. 207), que n’avaloria l’antiguitat. Els arguments recolzen en un ampli elenc d’altres obres, com el *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (Barcelona: 1960, Joan Bastardas i M. Bassols de Climent, projecte en curs)» (p. 277).

En els casos complexos d’evolució de la llengua, l’autor és generós en referències, que resol amb una gran capacitat de resum i claredat; penso en el cas *ell canti* (subjuntiu, persona 3) (p. 85) on indica les propostes més antigues de finals del s. XIX i principis del XX, amb les indicacions bàsiques que les fan rebutjables i la que «considerem més acceptable»: *canti* s’explica per l’extensió de les formes en *-ia*, primer aparegudes en *sàpia* o *tròpia*, i la pèrdua d’aquesta última vocal, i hi afegeix l’elenc dels principals lingüistes que han apostat per aquesta interpretació.

L’obra atén els casos generals amb detall, però també és molt generosa amb els casos particulars i d’àrea molt restringida (la flaca del dialectòleg). Així, s’hi comenta la forma exclusivament eivissenca *arribam* del v. *arribar* (p. 275) amb l’explicació pertinent («una *m* adventícia resultat d’una assimilació regressiva de nasal»). No es passa per alt el parlar tan extrem de Foriguera, que està tenyit de trets occitans: *cantec* ‘cantà’ (p. 79).

En tots els comentaris apareix en darrer lloc la referència a la solució que ha adoptat la normativa, concretant si aquesta decisió ja és antiga (de Fabra), i fent present els nous treballs elaborats per l’IEC, les propostes

per a l'estàndard, el *PEOLC* (*Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana: Fonètica* 1990, *Morfologia* 1992; els quaderns apareguts en el moment de l'elaboració del *PALDC*). I és va una mica més enllà. La genuïnitat, tema delicat davant de mots sinònims i que comparteixen la categoria de normatius, és un tema que Veny no esquiva. Vegem el cas de *gratar* vs. *rascar*: «gratar, a jutjar per la seva profusió derivacional, expansió locucional i precisió semàntica, sembla posseir un cert sobrepuig de genuïnitat» (p. 274). Per altra banda, Veny aprofita les ocasions per recordar la personalitat del català dins del conjunt del món romànic, així, com ja indica el *DECat*, remarca que el verb *dur* (i *endur-se*) és descendent d'un verb llatí que com a verb només es conserva en català i en romanès (p. 284).

Al *PALDC* apareixen novetats a qüestions d'etimologia, que caldria avaluar amb deteniment. Donem-ne dos exemples. *Molinar* 'moldre', propi del rossellonès, està explicat a *DECat* (V: 743b) com un fet intern; Veny hi aporta que cal tenir en compte que en occità al molí d'aigua se'l designa amb *molina*, dada que no aporta Coromines; i sembla que l'efecte de l'adstrat pot ser rellevant. El segon: la informació de l'*ALDC* dóna l'adjectiu *empatotat* com a resposta al concepte 'embenat' (Perpinyà) i Veny remarca que és format probablement sobre l'oc. *pata* 'drap'. Aquest dialectalisme vicari de l'occità no és ni al *DCVB* ni al *DECat*; tanmateix corrobora la validesa de la dada que Pere Verdguer al seu *Diccionari del rossellonès* (2002, Edicions 62) hagi recollit *empatotar* 'embolicar'. L'occitanisme i el significat 'embolicar' l'he trobat en el derivat occità *pateta* 'mouchoir de tête' en el *Petit dictionnaire provençal-français* d'Emil Levy (1909). Per aquest i per a molts altres casos, en aquests comentaris, Joan Veny intervé en les polèmiques sobre l'etimologia i l'explicació de les varietats dialectals, i hi fa aportacions originals. Un detall més: no he trobat en cap dels grans diccionaris, ni en obres que podrien recollir-la, l'expressió de Santanyí (Mallorca) *m'ha pegat es xibec* 'tinc molta son' recollida a *ALDC* VIII, mapa 1866, i comentada en aquest volum que ressenyem, amb la identificació de l'origen: ve de l'àrab *SUBAT*, de l'arrel *SĀBAT* 'descansar' (p. 216). Per tot plegat no puc evitar d'acabar amb una evidència: aquest «petit atlas», amb els comentaris, complexos i amb atenció a les variants per limitades que siguin, publicada amb gran qualitat i claredat immillorable, ofereix novetats importants a més d'una visió detallada de l'evolució i la variació del català. La lingüística catalana i romànica té a disposició, i finalment completa amb aquest volum 9, una obra no gens petita. ■

■ Referències bibliogràfiques

Caro Reina, Javier (2017): Ressenya al volum 5 del *PALDC*, *Zeitschrift für Katalanistik* 30, 400–405.

Coromines, Joan (1980–2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona: Curial (= *DECat*).

Veny, Joan (2007): *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, volum 1, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (= *PALDC*).

— / Pons i Griera, Lúdia (2001–2018): *Atlas Lingüístic del Domini Català*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (= *ALDC*). També en <<https://aldc.espais.iec.cat>>.

■ Xavier Luna-Batlle, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Edifici B, 08193 Bellaterra (ES), <xlbatlle@gmail.com>.